

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Η “ΚΡΗΤΙΚΗ ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΗ” ΓΡΑΦΗ *

PART III

THE “CRETAN HIEROGLYPHIC” SCRIPT **

* Οι παρούσες σελίδες περιέχονται στην έκδοση: Όουενς, Γκάρεθ, *Λαβύρινθος: Γραφές και γλώσσες της μινωικής και μυκηναϊκής Κρήτης*, Ψυχογιός, Κωστής (επιμ.), Νικολιδάκη, Κάλλια (μτφρ.). Ηράκλειο: Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας 2007 (σελ. xxvi+358). ISBN : 978-960-86847-5-1.

** These pages belong to the book: Owens, Gareth, *Labyrinth: Scripts and Languages of Minoan and Mycenaean Crete*, Psikhoyós, Kostis (ed.), Nikolidáki, Kállia (transl.). Heraklion: Centre for Cretan Literature 2007 (pp. xxvi+358). ISBN: 978-960-86847-5-1.

Η “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή

ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ δείγματα γραφής από το σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου προέρχονται από μια σφραγίδα που βρέθηκε στις Αρχάνες, 10 χιλιόμετρα νότια της Κνωσού. Τα σημεία της πρώτης αυτής γραφής τα συναντάμε ήδη από την Προανακτορική Εποχή, κυρίως σε σφραγιδολίθους. Η ιδέα για την “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή προήλθε πιθανόν από τον γειτονικό και εγγράμματο λαό των Αιγυπτίων, αν και η συγκεκριμένη γραφή είναι συλλαβική, όπως είναι εξάλλου συλλαβικές η Μυκηναϊκή Γραμμική Β Γραφή και η Μινωική Γραμμική Α Γραφή. Τέτοιες επιγραφές βρίσκονται πάνω σε πήλινες πινακίδες, σφραγιδολίθους και σε διάφορα άλλα αντικείμενα. Η “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή, π.2000-1600 π.Χ, ωστόσο, αποτελεί ανακάλυψη των Πρώτων Ανακτόρων και τη συναντάμε σε επιγραφές με διοικητικό και θρησκευτικό περιεχόμενο. Το πιο γνωστό δείγμα της αποτελεί ο “Δίσκος της Φαιστού” (όπου έχουν εντυπωθεί με επαναλήψεις 242 σημεία, 45 εξ αυτών διαφορετικά μεταξύ τους, σε 61 λέξεις και στις δυο όψεις του).

Ο Δίσκος της Φαιστού και Συγγενικές Επιγραφές

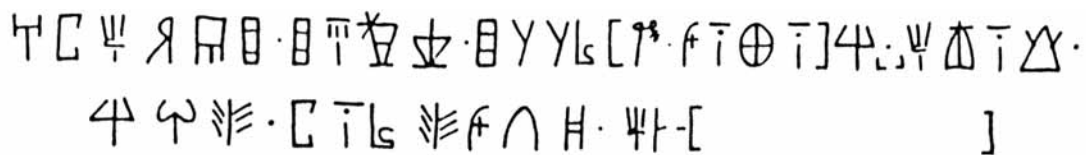
Η ΠΙΟ ΓΝΩΣΤΗ μινωική επιγραφή είναι ο “Δίσκος της Φαιστού”. Έχει γίνει αποδεκτό, ότι ο Δίσκος διαβάζεται σπειροειδώς, δηλαδή από την περιφέρεια προς το κέντρο. Έχει διάμετρο περίπου 16 εκ. με σημεία γραφής και στις δυο όψεις, τα οποία ανέρχονται σε 242 και διαιρούνται σε 61 ομάδες. Υπάρχουν 45 διαφορετικού χαρακτήρα σημεία στο Δίσκο, περισσότερα για να απαρτίσουν ένα αλφάβητο και λιγότερα για να αποτελέσουν μια πραγματική ιδεογραφική γραφή, όπως συμβαίνει με τα Κινέζικα. Αυτή η διαπίστωση μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πρόκειται επίσης για μια συλλαβική γραφή, όπως είναι άλλωστε η Μυκηναϊκή Γραμμική Β Γραφή και η Μινωική Γραμμική Α Γραφή. Η γλώσσα του Δίσκου είναι άγνωστη και έτσι, προς το παρόν, και το κείμενο μάς είναι εντελώς απροσπέλαστο. Αυτό δεν έχει σταματήσει πολλούς επίδοξους αποκρυπτογράφους να προσφέρουν τη δική τους ερμηνεία. Πολλά έχουν γραφτεί γι’αυτήν την κρητική επιγραφή, περισσότερα μάλιστα από οποιαδήποτε άλλη (τα πιο πολλά, όμως, προϊόντα μάλλον της φαντασίας).

The “Cretan Hieroglyphic” Script

THE OLDEST example of writing from Europe is on a seal-stone found at Archanes, 10 km. from Knossos. The signs of this first script have been found from the Pre-Palatial period, mainly on seal-stones. The idea for the “Cretan Hieroglyphic” Script probably came from the neighbouring literate civilization of Egypt, although the script, like Mycenaean Linear B and Minoan Linear A, was also syllabic in nature. Such inscriptions are found on clay tablets, seal-stones and various other objects. The “Cretan Hieroglyphic” Script (c.2000-1600 B.C.) was an invention of the First Palaces and is found in inscriptions of both an administrative and religious context/nature. The best known example of this is the (in)famous Phaistos Disk (which consists of 45 different printed signs, 242 in total, in 61 words, on its two sides).

Phaistos Disk and Related Inscriptions

THE BEST-KNOWN Minoan inscription is the Phaistos Disk. It is commonly accepted that the Disk can be read spirally, i.e., from the edge/rim inwards. It has a diameter of 16 cm with signs on both sides, which are 242 in total and which can be divided into 61 signgroups. There are 45 different signs on the Disk, too many for them to constitute an alphabet and too few for them to constitute a truly ideographic script, as is the case with Chinese. This observation enables us to deduce that it is also a syllabic script, as is also the case with both Linear B and Linear A. It is obvious that the language of the Disk is so far unknown, and thus at present, the text is beyond our reach. This has not however deterred many potential decipherers from offering their own interpretation. A lot has been written about this Cretan inscription, indeed more than about any other, most of it however is the product of fantasy concerning the (in)famous Phaistos Disk.

Ο ΔΙΣΚΟΣ ΤΗΣ ΦΑΙΣΤΟΥ : ΤΟ ΑΙΝΙΓΜΑ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ [*]

Βιβλιογραφία

Ο ΔΙΣΚΟΣ της Φαιστού, το αίνιγμα της μινωικής γραφής, έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια και παραρτήματα. Η πολύ γνωστή αυτή επιγραφή, είναι πολλάκις και επανειλημμένα δημοσιευμένη από τον Godart και άλλους, και έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών της μινωικής “φιλολογίας” για αρκετά χρόνια.

Ακολουθεί μία λεπτομερής αλλά επιλεγμένη βιβλιογραφία. Γι’ αυτό, τίποτα περισσότερο δεν θα προστεθεί στο σημείο αυτό. Παρατίθενται εργασίες που συμβάλλουν στην κατανόηση του Δίσκου της Φαιστού και του περιεχομένου του, χωρίς παροράματα και υπερβολές. Αντίθετα, οι εργασίες αυτές καταλήγουν σε χρήσιμα συμπεράσματα, χωρίς να αποσκοπούν στην αποκρυπτογράφηση του Δίσκου και ακριβώς για τον λόγο αυτόν θεωρούνται αξιόλογες:¹

Bradshaw, A., “The Imprinting of the Phaistos Disk”, *Kadmos* 15 (1976) 1-17

Bradshaw, A., “The Missing Sign on the Phaistos Disk”, *Kadmos* 15 (1976) 177

[* Παρεδόθη προς δημοσίευση στο περιοδικό *Παλίμνηστον* 21 (2006). Το δημοσιευόμενο εδώ κείμενο είναι σε βελτιωμένη μορφή.]

1 Γλώσσες που έχουν προταθεί για τον Δίσκο της Φαιστού είναι η Βασκική, η Κινεζική, η Δραβιδική, η Ελληνική, η Χεττιτική, η Λουβιτική, η “Πελασγική”, η Σημιτική, η Σλαβική κ.ά., ενώ εκατοντάδες δημοσιεύσεων σε βιβλία και τελευταία στο Διαδίκτυο κάνουν αναφορές σε πιθανά σενάρια “αποκρυπτογραφήσεων”.

Bradshaw, A., “The Overcuts on the Phaistos Disk”, *Kadmos* 16 (1977) 99-109

Chadwick, J., *Linear B and Related Scripts*, 1987 (ελληνική έκδοση: *Γραμμική Β και συγγενικές γραφές*, μετάφρ. Ν. Κονομή, Αθήνα 1992), Κεφ. 7 “The Phaistos Disk”, σσ. 57-61.

Duhoux, Y., *Le disque de Phaistos: Archéologie, épigraphie, édition critique, index*. Louvain 1977 (80 σελίδες)

Duhoux, Y., “La Fonction du ‘Trait’ Oblique sur le Disque de Phaistos”, *Kadmos* 16 (1977) 95-6

Duhoux, Y., “La Langue du Disque de Phaistos: Essai de Typologie”, *Colloquium Mycenaeanum. Neuchatel* 1975, 1979, 373-86

Duhoux, Y., “L’écriture et le texte du disque de Phaistos”, *Πεπραγμένα Δ’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου. Ηράκλειο* 1976, τόμ. Α.1, Ηράκλειο 1980, 112-36

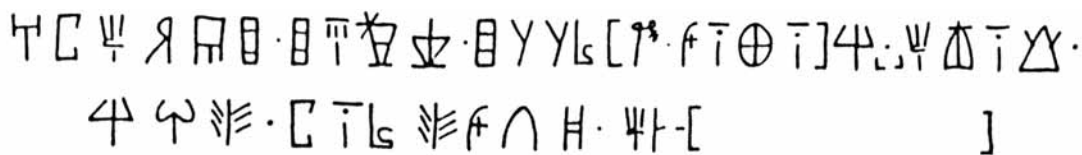
Duhoux, Y., “Les langues du linéaire A et du disque de Phaistos”, *Minos* 18 (1983) 33-68

Duhoux, Y., “Pre-Hellenic Language(s) of Crete”, *Journal of Indo-European Studies* 26:1&2 (Spring/Summer 1998), 1-39

Duhoux, Y., “How Not to Decipher the Phaistos Disk: A Review”, *American Journal of Archaeology* 104:3 (2000) 597-600

Duhoux, Y., “Review of Le déchiffrement du disque de Phaistos”, *L’Antique Classique* LXIX (2000) 433-35

Godart, L., *The Phaistos Disc: The Enigma of an Aegean Script*, 1995 (ελληνική έκδοση: *Ο Δίσκος της Φαιστού: Το Αίνιγμα μιας γραφής του Αιγαίου*, μετ. Κ. Αξελός, Ηράκλειο 1995, 168 σελίδες)

THE PHAISTOS DISK : THE ENIGMA OF THE MINOAN SCRIPT

Bibliography

THE “PHAISTOS DISK”, the Enigma of the Minoan Script, has been mentioned in the preceding chapters. This (in)famous inscription, brilliantly published by Godart and others, has tempted scholars of the Minoan scripts for a long time.

There follows a detailed but select bibliography on ‘diskology’. Below are given works which do add something to our understanding of the Phaistos Disk without making mistakes. These works make valuable observations without attempting a decipherment, and are all the more important for indeed not doing so.¹

Bradshaw, A., “The Imprinting of the Phaistos Disk”, *Kadmos* 15 (1976) 1-17

Bradshaw, A., “The Missing Sign on the Phaistos Disk”, *Kadmos* 15 (1976) 177

Bradshaw, A., “The Overcuts on the Phaistos Disk”, *Kadmos* 16 (1977) 99-109

Chadwick, J., *Linear B and Related Scripts*, 1987 (Greek edition: *Γραμμική Β και συγγενικές γραφές*, Transl. N. Konomis, Athens 1992), Ch. 7 “The Phaistos Disk”, pp. 57-61

Duhoux, Y., *Le disque de Phaestos: Archéologie, épigraphie, édition critique, index*. Louvain 1977 (80 pages)

Duhoux, Y., “La Fonction du ‘Trait’ Oblique sur le Disque de Phaistos”, *Kadmos* 16 (1977) 95-6

Duhoux, Y., “La Langue du Disque de Phaistos: Essai de Typologie”, *Colloquium Mycenaeanum*. Neuchatel 1975, 1979, 373-86

Duhoux, Y., “L’écriture et le texte du disque de Phaestos”, *Πεπραγμένα Δ’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου. Ηράκλειον 1976*, τόμ. Α.1, Heraklion 1980, pp. 112-36

Duhoux, Y., “Les langues du linéaire A et du disque de Phaestos”, *Minos* 18 (1983) 33-68

Duhoux, Y., “Pre-Hellenic Language(s) of Crete”, *Journal of Indo-European Studies* 26:1&2 (Spring/Summer 1998), 1-39

Duhoux, Y., “How Not to Decipher the Phaistos Disk: A Review”, *American Journal of Archaeology* 104:3 (2000) 597-600

Duhoux, Y., “Review of Le déchiffrement du disque de Phaistos”, *L’Antique Classique* LXIX (2000) 433-35

Godart, L., *The Phaistos Disc: The Enigma of an Aegean Script*, 1995 (Greek edition: *Ο Δίσκος της Φαιστού: Το Αίνιγμα μιας γραφής του Αιγαίου*, transl. K. Axelos, Heraklion 1995, 168 pages)

MacDonald, P. Jackson, “A Statistical Study of the Phaistos Disk”, *Kadmos* 38 (1999) 19-30

MacDonald, P. Jackson, “Structural Parallelism on the Phaistos Disc: A Statistical Analysis”, *Kadmos* 39 (2000) 57-71

¹ Languages which have been suggested for the text of the Phaistos Disk are Basque, Chinese, Dravidian, Greek, Hittite, Luwian, ‘Pelasgian’, Semitic, Slavic etc and hundreds of ‘decipherments’ have been published in books and lately on the Internet which refer to possible ‘decipherments’.

MacDonald, P. Jackson, “A Statistical Study of the Phaistos Disk”, *Kadmos* 38 (1999) 19-30

MacDonald, P. Jackson, “Structural Parallelism on the Phaistos Disc: A Statistical Analysis”, *Kadmos* 39 (2000) 57-71

Mackay, A., “On the Type-Fount of the Phaistos Disc”, *Statistical Methods in Linguistics* IV (1965) 15-25

Olivier, J.-P., “Le Disque de Phaistos – Édition Photographique”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 99 (1975) 5-34

Owens, G., *Δαιδαλικά: Γραφές και γλώσσες της μινωικής και μυκηναϊκής Κρήτης*. 20 άρθρα στη Νεοελληνική (1991-96), 80 σελίδες – βλ. πίνακα περιεχομένων για λεπτομερείς πληροφορίες, Ηράκλειο 1996 (στις σσ. 43-52: “Ο Δίσκος της Φαιστού. Το Αίνιγμα της Μινωικής Γραφής”)

Owens, G., *Kritika Daidalika: Evidence for the Minoan Language. Studies Hooker: 20 Selected Essays in Memory of James T. Hooker on the Archaeology, Epigraphy and Philology of Minoan and Mycenaean Crete*, Amsterdam 1997 (ISBN 90-256-1096-X). Μέρος 1 – Linear A and the Phaistos Disk. Μέρος 2 – Collected Essays. 20 άρθρα, 304 σελίδες (βλ. πίνακα περιεχομένων για λεπτομερείς πληροφορίες). Στις σσ. 39-99: “The Phaistos Disk – The Enigma of the Minoan Script”

Owens, G., “The Structure of the Minoan Language”, *Journal of Indo-European Studies* 27:1&2 (1999) 15-55

Owens, G., “Pre-Hellenic Language(s) of Crete: Debate and Discussion”, *Journal of Indo-European Studies* 28:1&2 (Spring/Summer 2000), 237-53

Robinson, A., “Ancient and Undeciphered Scripts”, [στο:] *The Seventy Great Mysteries of the Ancient World*, Fagan, B.M. (επιμ.), 2001, σσ. 238-67 (σσ. 250-53 “Linear A and The Phaistos Disk”)

Robinson, A., *Lost Languages. The Enigma of the World's Undeciphered Scripts*, 2002 [σσ. 296-315 “The Phaistos Disc (Crete)”]

Μια βιβλιοκριτική

Έχοντας επισταμένως μελετήσει το αξιόλογο βιβλίο του καθ. Louis Godart που αφορά στον Δίσκο της Φαιστού, επιτρέψτε μου να κάνω μερικά σχόλια. Καταρχήν θά 'θελα να συγχαρώ τον συγγραφέα για ένα βιβλίο τόσο

επιστημονικό όσο και κατανοητό στο ευρύ κοινό. Συγχαρητήρια αξίζουν, όμως, και στον εκδότη, όπως και στους μεταφραστές του, που δίνουν την ευκαιρία σε πολλούς ανθρώπους να ασχοληθούν με το τόσο ενδιαφέρον αυτό θέμα. Πάνω, βέβαια, απ'όλα το βιβλίο αυτό αποτελεί πολύτιμο βοήθημα στους μελετητές του Δίσκου, αρχαιολόγους, επιγραφολόγους και άλλους επίδοξους αποκρυπτογράφους. Τα παρακάτω σχόλια (παραπέμπω σε συγκεκριμένες σελίδες του βιβλίου) αναφέρονται κυρίως στον “μινωικό” χαρακτήρα του Δίσκου της Φαιστού, στον οποίο ο κ. Godart δεν επιμένει ιδιαίτερα.

1) [σσ. βιβλίου 30-31] Εδώ γίνεται αναφορά στον χώρο εύρεσης του Δίσκου. Αποκαλύφθηκε το πρωί της 3/7/1908 σε χώρο του ανακτόρου μαζί με μια πινακίδα της ΠρωτοΓραμμικής Α Γραφής και με κεραμική καμαραϊκού, κυρίως, ρυθμού. Χρονολογικά, επομένως, βρισκόμαστε στην περίοδο των Πρώτων Ανακτόρων, δηλαδή πριν από τα 1600 π.Χ.. Στο τέλος του βιβλίου του (σ.162), ο κ. Godart τοποθετεί τη χρονολόγηση του Δίσκου μεταξύ 1550-1200 π.Χ.. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν μπορεί παρά να συσχετιστεί άμεσα με το ερώτημα σχετικά με την ομιλούμενη τότε στην Κρήτη γλώσσα: Μινωική ή Μυκηναϊκή Ελληνική; Ο κ. Godart, επίσης, κάνει σημαντικούς παραλληλισμούς μεταξύ του χώρου εύρεσης του Δίσκου και των υπογείων αποθηκευτικών χώρων της Κνωσού και της Αγ. Τριάδος. Από τέτοιο χώρο στην Κνωσό προήλθε η Θεά των Όφρων. Η διαπίστωση αυτή του κ. Godart αξίζει ιδιαίτερης προσοχής, αν ληφθεί υπόψη η θρησκευτική χρήση των χώρων αυτών στα μινωικά ανάκτορα.

2) [σσ. βιβλίου 36 και 162] Ο κ. Godart εκτιμά ότι οι Μινωίτες εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη γύρω στα 2800 π.Χ.. Νομίζω, όμως, ότι τα μέχρι τώρα αρχαιολογικά δεδομένα μάς επιτρέπουν να δεχτούμε ότι ο Μινωικός Πολιτισμός (π.3000-1200 π.Χ.) προέρχεται ή συνδέεται άμεσα με τον πρωιμότερο Νεολιθικό (π.7000-3000 π.Χ.), με τον οποίο έχουν αρκετά κοινά στοιχεία. Δεν υπάρχουν αρχαιολογικά δεδομένα που να δείχνουν κάποια αλλαγή στον πληθυσμό.

3) [σ. βιβλίου 51] Η διαπίστωση του κ. Godart ότι η Γραμμική Β Γραφή αντικαθιστά

Mackay, A., "On the Type-Fount of the Phaistos Disc", *Statistical Methods in Linguistics* IV (1965) 15-25

Olivier, J.-P., "Le Disque de Phaistos – Édition Photographique", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 99 (1975) 5-34

Owens, G., *Δαιδαλικά: Γραφές και γλώσσες της μινωικής και μυκηναϊκής Κρήτης*, 20 Essays in Modern Greek (1991-96) (= *Scripts and Languages of Minoan and Mycenaean Crete*). 20 Articles, 80 Pages. Please see contents for details. Heraklion, December 1996. Pp. 43-52, "The Phaistos Disk – The Enigma of the Minoan Script"

Owens, G., *Kritika Daidalika: Evidence for the Minoan Language. Studies Hooker: 20 Selected Essays in Memory of James T. Hooker on the Archaeology, Epigraphy and Philology of Minoan and Mycenaean Crete*, Amsterdam 1997 (ISBN 90-256-1096-X). Part 1 "Linear A and the Phaistos Disk". Part 2 "Collected Essays" (20 Articles, 304 Pages). (Please see contents for details.) Amsterdam, Nov. 1997 (ISBN 90-256-1096-X). "The Phaistos Disk – The Enigma of the Minoan Script", pp.39-99

Owens, G., "The Structure of the Minoan Language", *Journal of Indo-European Studies* 27:1&2 (1999) 15-55

Owens, G., "Pre-Hellenic Language(s) of Crete: Debate and Discussion", *Journal of Indo-European Studies* 28:1&2 (Spring/Summer 2000) 237-53

Robinson, A., "Ancient and Undeciphered Scripts", [in:] *The Seventy Great Mysteries of the Ancient World*, Fagan, B.M. (ed.), 2001, pp. 238-67 (pp. 250-53 "Linear A and The Phaistos Disk", pp. 250-53)

Robinson, A., *Lost Languages. The Enigma of the World's Undeciphered Scripts*, 2002 [pp. 296-315, "The Phaistos Disc (Crete)"]

A Book Review

Having read the recent book of Professor Louis Godart concerning the Phaistos Disk I would like to make the following comments. I express my warm congratulations to the author (of the book, not the disk!) for a work which is both scientific and accessible to the general public. In addition I congratulate the publisher G. Detorakis and 'Itanos' Publications as well as the translators of the two ver-

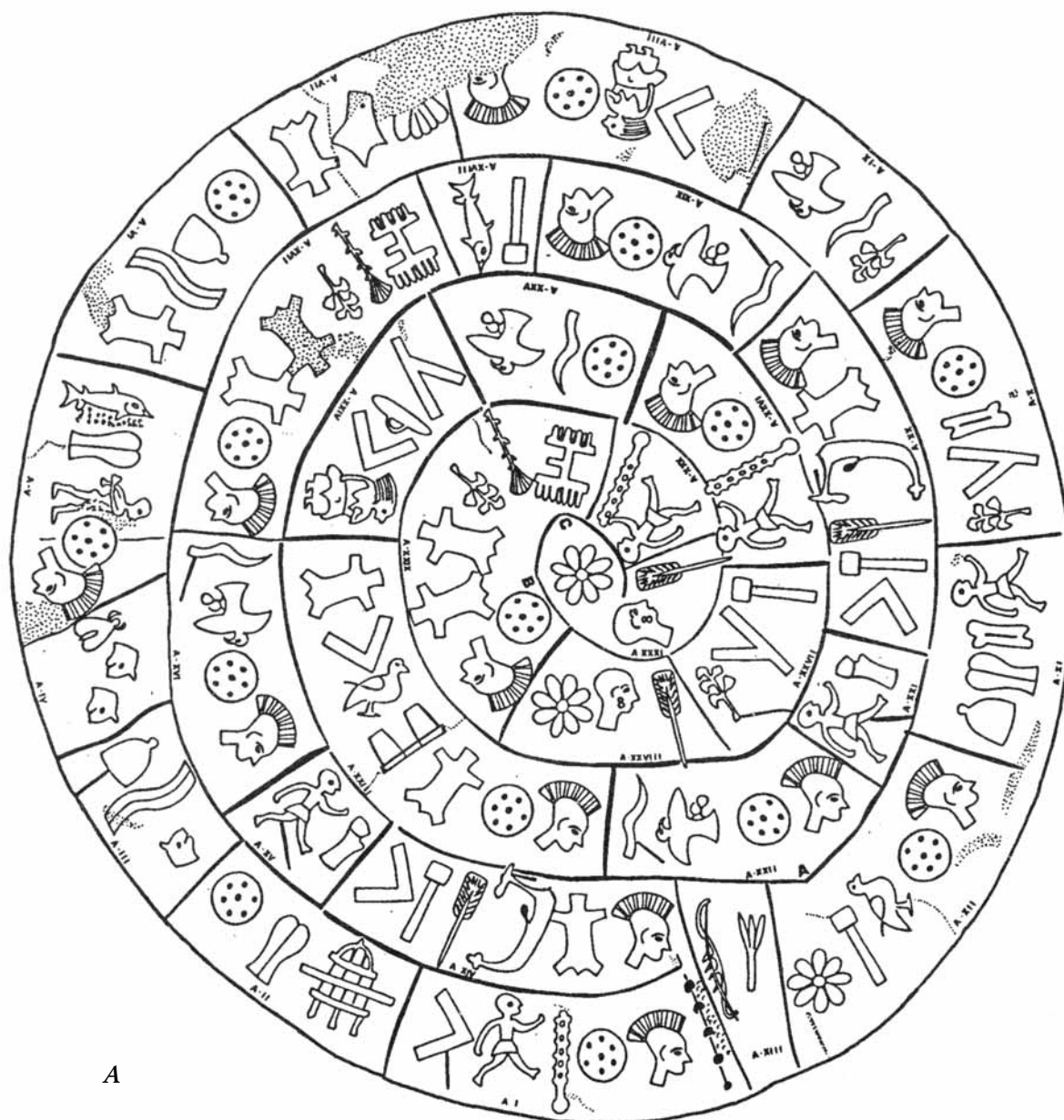
sions I personally have read, i.e., Alexandra Dumas for the English version and Kyriakos Axelos for the Greek version. This book will greatly aid the study of the Phaistos Disk by archaeologists, epigraphers and would be decipherers. Having expressed my sincere admiration for this valuable work, I would, however, like to make the following observations which are important in showing where I differ from Professor Godart in my view of the Disk. Here I refer to evidence for the Minoan nature of the Phaistos Disk, something which is not given the emphasis it should receive in the book.

1) [pp. 30-31] The Phaistos Disk was found on the morning of 03/07/1908 and was discovered with a Proto-Linear A tablet and pottery, much of which was Kamares ware. This gives a likely date of the First Palace Period, i.e., before 1600 B.C.. At the end of the book (p.162) Godart places the date between 1550-1200, which of course has consequences for which languages were being spoken at that time in Crete, i.e., Minoan or Mycenaean. Godart draws important comparisons with the cists and magazines from Knossos such as those that produced the famous snake goddess. This astute observation suggests a First Palace religious context for the Phaistos Disk.

2) [p.36 and p.162] Godart claims that the Minoans settled in Crete c.2800 B.C.. There is no evidence for this and no reason to believe that Minoan civilization, c.3000-1200 B.C., didn't derive from the earlier Neolithic civilization, c.7000-3000 B.C., with which it has much in common. There is no archaeological evidence for a change in population. The Minoan civilization is native to Crete.

3) [p.51] The claim that Linear B replaced Linear A in the archives of the large palaces is questionable. History is rarely so clear cut. It is usually grey rather than black and white. The latest Linear A archival inscription is c.1450, the earliest Linear B is c.1400 B.C.. What exactly happened in the intervening years and the transition from Linear A to Linear B has not yet been answered.²

² For a discussion of events in the 15th Century B.C. and the transition from Linear A to Linear B see Owens, G., "The Date of the Linear B Archive from

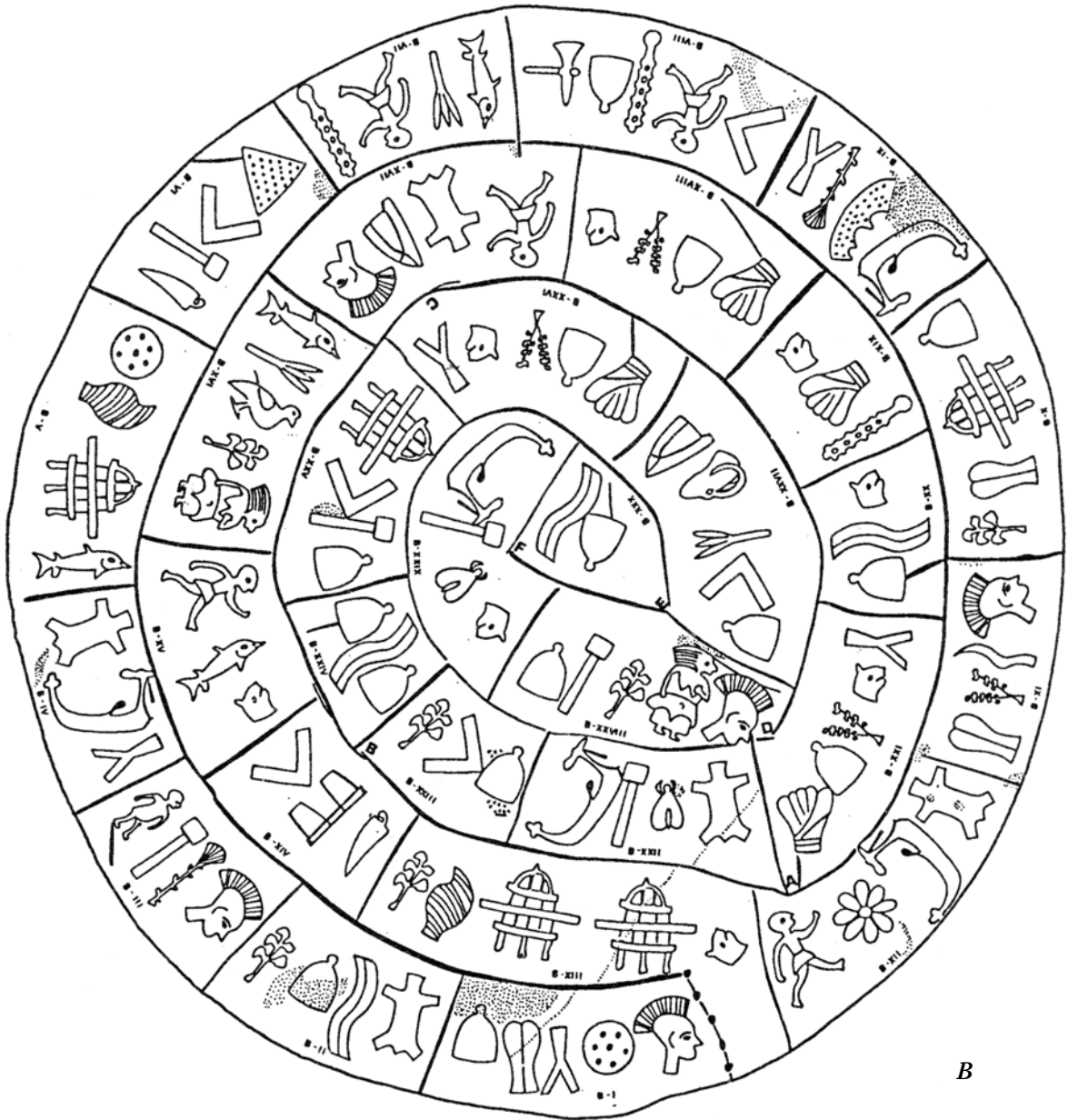

A

τη Γραμμική Α Γραφή στα αρχεία των μεγάλων ανακτόρων είναι αντιλεγόμενη. Η ιστορία σπάνια μάς επιτρέπει να κάνουμε τόσο σαφείς διαχωρισμούς. Η τελευταία επιγραφή Γραμμικής Α Γραφής από αρχείο χρονολογείται περίπου στα 1450 π.Χ., ενώ η πρωιμότερη επιγραφή Γραμμικής Β Γραφής στα 1400 π.Χ.. Τί ακριβώς έχει συμβεί στο μεταξύ διάστημα και πώς γίνεται η μετάβαση από τη μια γρα-

φή στην άλλη είναι ερωτήματα που δεν έχουν απαντηθεί.

4) [σσ. βιβλίου 58-111] Τα κεφάλαια αυτά είναι ιδιαίτερα πολύτιμα για τον αναγνώστη-μελετητή, αφού μάς προσφέρουν μια λεπτομερή επιγραφική παρουσίαση του Δίσκου, σύμβολο προς σύμβολο, ομάδα προς ομάδα. Στο τμήμα αυτό του βιβλίου η πολύχρονη πείρα

4) [pp.58-111] These chapters are the most valuable as they offer a detailed epigraphic study of the Disk, face by face, sign-group by sign-group. In this part of the book Godart's decades of experience on the Minoan

and Mycenaean script is evident and greatly enlightens the reader. Of particular note are his arguments for the order of the faces (A-B) and the direction of the signs (from the edge to the centre). Godart also demonstrates the spiral writing on the Minoan gold ring from Mavrospelio at Knossos which supports a Minoan origin for the Phaistos Disk. As well as explaining the direction, an oblique

the 'Room of the Chariot Tablets' at Knossos – LMIII or LMIIIA1?"; *Talanta – Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society* XXVI-XXVII (1994-1995) 29-48.

του κ. Godart με τις γραφές της μινωικής Κρήτης και της μυκηναϊκής περιόδου είναι εμφανής, και πράγματι οι γνώσεις που προσφέρει διαφωτίζουν τον αναγνώστη. Η επιχειρηματολογία του για τη σειρά όψεων του Δίσκου (Α, Β) και τη φορά ανάγνωσης της επιγραφής (από την περιφέρεια προς το κέντρο) είναι ιδιαίτερα αξιόλογη. Ο κ. Godart παραθέτει, επίσης, τη σπειροειδή γραφή πάνω στο μινωικό χρυσό δακτυλίδι από το Μαύρο Σπήλαιο στην Κνωσό, πράγμα που κατ’ άλλους στηρίζει τη μινωική προέλευση του Δίσκου της Φαιστού. Ο καθηγητής Yves Duhoix έδειξε το 1976 ότι η μικρή πλάγια γραμμή που εμφανίζεται στο τέλος των ομάδων των σημείων (που αποτελούν ίσως μια πρόταση) δηλώνει, εκτός από τη διεύθυνση των σημείων, ότι το κείμενο του Δίσκου ομοιοκαταληκτεί και είναι γραμμένο συλλαβικά. Όντως, σε μια συλλαβική γραφή, όπως είναι η Γραμμική Β Γραφή, η Γραμμική Α Γραφή και η Γραφή του Δίσκου της Φαιστού, όπου κάθε σύμβολο έχει μια φωνητική αξία, η επανάληψη συμβόλων δηλώνει επανάληψη της φωνητικής τους αξίας, δηλαδή κάποιο είδος ομοιοκαταληξίας. Αν πράγματι ο Δίσκος της Φαιστού έχει θρησκευτικό χαρακτήρα (πρβλ. τον χώρο εύρεσης), τότε το κείμενό του θα μπορούσε να ’ταν θρησκευτικό και εφόσον ομοιοκαταληκτεί πρόκειται ίσως για κάποιον ύμνο.

5) [σ. βιβλίου 113-139] Ο κ. Godart στις σελίδες αυτές μελετά κάθε σημείο και αναλύει τον τρόπο με τον οποίο είχαν εντυπωθεί τα σημεία αυτά στον Δίσκο. Υποστηρίζει ότι οι 45 σφραγίδες που παρήγαγαν τα σημεία αυτά ήταν χρυσές και ότι ο Δίσκος είχε σκόπιμα ψηθεί, πράγμα που σημαίνει ότι το κείμενο του Δίσκου ήταν αρκετά σημαντικό και ότι θα έπρεπε να διατηρηθεί με κάθε τρόπο. Οι συγκρίσεις για κάθε σημείο που παραθέτει αναφέρονται σε στοιχεία των πολιτισμών της Ανατολικής Μεσογείου (της Αιγύπτου, Παλαιστίνης, Κύπρου, Ανατολίας, μυκηναϊκής Ελλάδος και της περιοχής των Λαών της Θαλάσσης). Για κάποιο λόγο διακρίνει ελάχιστα κοινά σημεία με τις 1500 επιγραφές της Γραμμικής Α της μινωικής Κρήτης, που ο ίδιος έχει αναδημοσιεύσει (1976-1985).

6) [σ. βιβλίου 141-151] Στο τμήμα αυτό ο κ. Godart αναφέρεται στην προέλευση της Γραφής του Δίσκου και των άλλων μινωικών

και μυκηναϊκών γραφών, δηλαδή των “Κρητικών Ιερογλυφικών”, της Γραμμικής Α και της Γραμμικής Β. Θεωρεί την ομοιότητα μεταξύ της Γραφής του Δίσκου της Φαιστού και της Γραμμικής Α τυχαία, παραπέμποντας στο παράδειγμα της ομοιότητας της Κυπριακής Γραφής με τη γραφή της Ιαπωνίας. Η ίδια τυχαία ομοιότητα έχει διαπιστωθεί και από τον J. Chadwick το 1979, που σωστά προσθέτει ότι η γεωγραφική σχέση μεταξύ Κύπρου και Ιαπωνίας αποκλείει οποιαδήποτε σχέση ανάμεσα στις γραφές αυτές. Αλλά τα δεδομένα που έχουμε για την Κρήτη είναι διαφορετικά, αφού κάνομε λόγο για δύο σύγχρονες γραφές στο νησί, δηλαδή της Γραφής του Δίσκου και της Γραμμικής Α που, επιπλέον, βρέθηκαν στον ίδιο χώρο του ανακτόρου της Φαιστού. Και αυτό δεν είναι τυχαίο. Αναφορικά με την επιγραφή στον περιφρημο πέλεκου από το Σπήλαιο του Αρκαλοχωρίου, ο κ. Godart πιστεύει ότι δεν παρουσιάζει καμιά ομοιότητα με το κείμενο του Δίσκου και ότι πρόκειται για ψευδο-επιγραφή από κάποιον ανώνυμο και αγράμματο δημιουργό. Το θέμα έχει απασχολήσει και άλλους στο παρελθόν (Chadwick, Hooker και τον γράφοντα). Αρκεί, πάντως, ν’αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι στο Ιερό Σπήλαιο του Αρκαλοχωρίου έχει βρεθεί ένας αριθμός μεταλλικών πελέκεων, δύο από τους οποίους έχουν επιγραφές στη Γραμμική Α και διαβάζονται ως I-DA-MA-TE. Στον συγκεκριμένο πέλεκου που αναφέρει ο κ. Godart μπορεί να διαβαστούν μια σειρά συλλαβογραμμάτων των “Κρητικών Ιερογλυφικών”, ανάμεσα στα οποία μπορεί να ξεχωρίσει κανείς τις αξίες ‘Γ’ και ‘ΔΑ’. Και πάλι τα επιγραφικά και αρχαιολογικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι δεν πρόκειται για κάτι τυχαίο. Στον πέλεκου του Αρκαλοχωρίου, καθώς και στη λίθινη επιγραφή από τα Μάλια που ο κ. Godart δεν περιλαμβάνει στο βιβλίο του, υπάρχουν 21 διαφορετικά σημεία, 10 από τα οποία μπορούν να συγκριθούν με σημεία του Δίσκου της Φαιστού, και 11 με σημεία των “Κρητικών Ιερογλυφικών” και της Γραμμικής Α. Οι δυο αυτές τελευταίες επιγραφές αποτελούν το σημείο ζεύξης μεταξύ του Δίσκου της Φαιστού, από τη μια, και των “Κρητικών Ιερογλυφικών” και Γραμμικής Α, από την άλλη, της περιόδου των Πρώτων Ανακτόρων.

7) [σ. βιβλίου 149] Ο κ. Godart αναφέρει: «Εξετάσαμε όλες τις γραπτές μαρτυρί-

line at the end of the sign group demonstrates that the text of the Phaistos Disk rhymes. This was shown in 1976 by Professor Duhoux and allows us to say that the text of the Phaistos Disk is written syllabically and rhymes. The 17 final syllables in the verses of the Phaistos Disk are on Side A 18, 07, 38, 01, 26, 26, 01, 26, 35 and on Side B 43, 05, 08, 07, 08, 07, 08, 07 i.e., Sides A-B = A-B-C-D-E-E-D-F-G-H-I-B-I-B-I-B. In a syllabic script such as that of Linear B, Linear A and the Phaistos Disk, where each symbol has a phonetic value, then a repetition of signs means a repetition of sounds, in this case rhyming. This fact taken with its context, i.e., probably religious, indicates a hymn.³

5) [pp.113-139] Godart here studies each sign and discusses how the Disk was printed. He suggests that the 45 stamps were made from gold and states that the Disk was deliberately fired unlike the administrative tablets of clay which were baked by accident. This shows that the message on the Disk was considered important enough to be recorded for posterity. His comparison of each sign with evidence from the civilizations of the Eastern Mediterranean is wide-ranging and brings in Egypt, Palestine, Cyprus, Anatolia, Mycenaean Greece and the Sea Peoples. For some reason he sees little comparison with the 1500 Linear A inscriptions of Minoan Crete which he himself has republished (1976-1985). A great deal of Minoan comparative epigraphic evidence is not referred to.⁴

6) [pp.141-151] Here Godart discusses the provenance of the Disk and the other Minoan-Mycenaean scripts, i.e., "Cretan

Hieroglyphic", Linear A and Linear B. He discounts the similarity between the Disk and Linear A as chance, citing the example of the Cypriot script and that of Japan. This similarity was shown by Chadwick in 1979 who also correctly added that the geographical distance between Cyprus and Japan precludes any relation between the scripts.⁵ But the situation in Crete is different for we are talking about two contemporary scripts on Minoan Crete, i.e., the Phaistos Disk and Linear A, which were actually found in the same room at Phaistos. This is not chance. In addition Godart claims that the inscription on the Archalochori Axe is a pseudo-inscription, i.e., a copy of signs by an illiterate person. This subject has been previously discussed at length, but here it suffices to say that in the holy cave of Archalochori were found a number of metal axes, two of which have Linear A inscriptions which read as I-DA-MA-TE.⁶ On the "Cretan Hieroglyphic" axe can be read a number of syllabograms including the values I and DA. Again the epigraphic and archaeological contexts would seem to exclude this being chance. On the Archalochori Axe and the Malia Stone Block, which Godart ignores completely, there are 21 different signs of which 10 can be compared to the Phaistos Disk, and 11 to contemporary "Cretan Hieroglyphic" and Linear A. These two inscriptions act as an epigraphic bridge between First Palace Minoan Linear A and "Cretan Hieroglyphic" Inscriptions and the unique Minoan Phaistos Disk.

7) [p.149] Godart states «Among the written testimonia from Ancient Crete there is not a single text that permits us to define any relationship whatsoever with the Phaistos Disk. Thus we can say with certainty that the script on the disc is totally alien to the scripts of Minoan-Mycenaean Crete». Anyone who cares to study Godart's book and his own republication of the Linear A inscriptions can see with their own eyes that it is presently possible, through comparison with "Cretan Hieroglyphic"/Linear A/Linear B, to

3 See Duhoux, Y., "L'écriture et le texte du disque de Phaistos", *Proceedings of the 4th Cretological Congress*, Heraklion 1976 (1980) pp.112-36. Yves Duhoux, the leading scholar on the subject of the Phaistos Disk, and his two Belgian compatriots J.-P. Olivier and L. Godart have contributed greatly to the increasing understanding of this object (see bibliography). Their classification of sign-groups (Duhoux-Olivier-Godart=DOG), i.e., from the periphery to the centre is followed here as opposed to the opposite and erroneous reading of Sir Arthur Evans.

4 See the *GORILA - Godart et Olivier Recueil des Inscriptions en Linear A - Volumes 1-5* (1976-1985), especially *GORILA 5 "Addenda, Corrigenda, Concordances, Index et Planches des Signes"*. The *GORILA* corpus has brought order to the study of Linear A and allows epigraphic and textual comparisons to be drawn within the corpus.

5 See Chadwick, J., "The Minoan Origin of the Classical Cypriot Script", *Acts of the International Archaeological Symposium 'The Relations between Cyprus and Crete, ca. 2000-500 B.C.'*, (1979) pp.139-43; and *Linear B and Related Scripts* (BMP, London 1987) pp.44-61.

6 See Owens, G., "The Minoan Origin of Demeter", *Kadmos* 35:2 (1996) 172-75.

ες της Μινωικής Κρήτης και δεν ανακαλύψαμε ούτε ένα κείμενο που να μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε μια οποιαδήποτε σχέση με το Δίσκο της Φαιστού. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε με βεβαιότητα ότι η γραφή του Δίσκου είναι τελείως ξένη προς τις υπόλοιπες γραφές της Μινωικής-Μυκηναϊκής Κρήτης.» Όμως, οποιοσδήποτε θελήσει να μελετήσει το βιβλίο του κ. Godart και την αναδημοσίευση των επιγραφών της Γραμμικής Α Γραφής, μπορεί να διαπιστώσει ότι τώρα είναι εφικτό, συγκρίνοντας με στοιχεία των “Κρητικών Ιερογλυφικών”, της Γραμμικής Α και Β Γραφής, να “διαβάσει” περίπου τα μισά από τα σημεία του Δίσκου της Φαιστού. Ο κ. Godart, εντούτοις, και για άγνωστο λόγο, αποφεύγει να κάνει συγκρίσεις με μινωικό υλικό, ενώ αντίθετα τείνει να κάνει συσχετισμούς που προέρχονται κυρίως από τον γενικότερο αιγαιακό χώρο μ’έναν αριθμό αναφορών σε ιδεογράμματα της Γραμμικής Β Γραφής.

8) [σφ. βιβλίου 153-162] Στα δυο τελευταία κεφάλαια ο κ. Godart σωστά υποστηρίζει ότι μια επιτυχής αποκρυπτογράφηση προϋποθέτει τη γνώση του περιεχομένου μίας άγνωστης επιγραφής, τη γνώση του συστήματος γραφής και αρκετά δεδομένα που να μας επιτρέπουν μια πρώτη υπόθεση εργασίας, η οποία, προς το παρόν, θεωρείται αδύνατη. Συμπεραίνει, εξάλλου, ότι ο Δίσκος χρονολογείται μεταξύ του 1550-1200 π.Χ., ότι δεν σχετίζεται με τις άλλες γραφές της Κρήτης και πιθανόν είναι γραμμένος σε μια γλώσσα του αιγαιακού χώρου της περιόδου αυτής (ο κ. Godart στο σημείο αυτό μπορεί να υπονοεί τη γλώσσα των Μυκηναίων ή των Λαών της Θαλάσσης). Τέλος, καταλήγει ότι κάθε προσπάθεια αποκρυπτογράφησης «είναι καταδικασμένη σε αποτυχία».

Εγώ θα ήθελα να τελειώσω με ένα πιο αισιόδοξο συμπέρασμα, διαφωνώντας στο σημείο αυτό με τον κ. Godart. Τα αρχαιολογικά και επιγραφικά δεδομένα από τη μινωική Κρήτη μάς επιτρέπουν μια διαφορετική θεώρηση των πραγμάτων. Ο Δίσκος μπορεί να χρονολογηθεί με τα μέχρι σήμερα γνωστά στοιχεία στην Περίοδο των Πρώτων Ανακτόρων, δηλαδή πριν τα 1600 π.Χ.. Επιπλέον, συγκρίσεις που είναι δυνατό να γίνουν με άλλες γραφές της Κρήτης μας επιτρέπουν να “διαβάσουμε”, αλλά όχι και να “κατανοήσουμε”, τα μισά από

τα σημεία του Δίσκου. Μέχρι τώρα, χρησιμοποιώντας μόνο επιγραφικά στοιχεία, μόνο μια λέξη μπορεί να διαβαστεί ολόκληρη, η A27: “NA-DA-TE” – ο,τιδήποτε κι αν αυτή σημαίνει (Πίν. I: Εικ. 4). Είναι όμως μια αρχή. Άλλη διαπίστωση που μπορεί να γίνει είναι ότι το περιεχόμενο του Δίσκου πρέπει να έχει θρησκευτικό χαρακτήρα (αν λάβουμε υπόψη το σκόπιμο ψήσιμο του Δίσκου, την προσεκτική αποτύπωση των σημείων με σφραγίδες, τον χώρο που βρέθηκε κ.ά.), ενώ η χρήση της πλάγιας γραμμής που φανερώνει το τέλος της πρότασης δείχνει μια επανάληψη των ήχων, δηλαδή ένα είδος, όπως είπαμε, ομοιοκαταληξίας. Αυτά μάς οδηγούν στην υπόθεση ότι πιθανόν να πρόκειται για ύμνο.

Στον επίλογο, θα ήθελα να παραπέμψω στο συμπέρασμα του κ. Godart, ότι «ο δίσκος, εκτός από τη γοητεία του, φαίνεται λοιπόν αποφασισμένος να κρατήσει προς το παρόν ζηλότυπα και τα μυστικά του». Ναι, αλλά για πόσο ακόμη; Θά ’θελα να συγχαρώ και πάλι τόσο τον Γραφέα του Δίσκου, όσο και τον συγγραφέα του βιβλίου, για το ενδιαφέρον που μας προκάλεσαν και για το τόσο πολύτιμο βοήθημα που προσφέρει ο δεύτερος στη μελέτη του Δίσκου της Φαιστού, του αινίγματος αυτού της μινωικής γραφής.

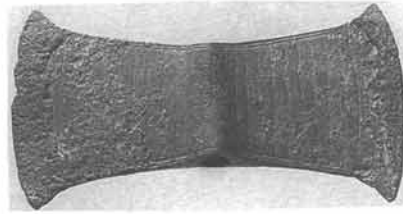
Προσθήκη

Η ανάγνωση του Δίσκου της Φαιστού ίσως είναι εφικτή, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, χρησιμοποιώντας τις φωνητικές αξίες της Γραμμικής Β και της Γραμμικής Α, παρόλο που δεν είναι ακόμη δυνατή η κατανόηση του περιεχομένου του.

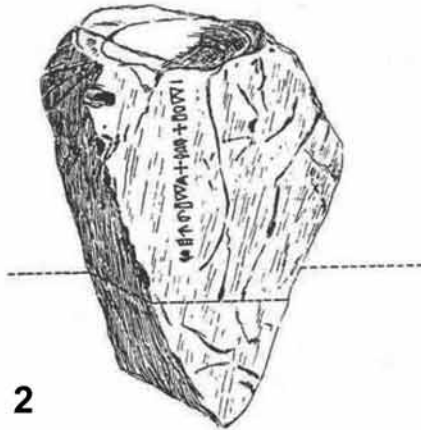
Ακολουθεί μια δοκιμαστική ερμηνεία δύο λέξεων του Δίσκου της Φαιστού.

1. NA-DA-TE = *I.-E. = *;-te=*nomen agentis*;

Ήταν η πρώτη λέξη που θα μπορούσε να διαβαστεί εξολοκλήρου από τον Δίσκο της Φαιστού (A27), με βάση καθαρά την επιγραφική της σχέση με τη Γραμμική Α και Β, οπότε και θα μπορούσε να διαβαστεί ως NA-DA-TE, ό,τι και αν αυτό μπορεί να σημαίνει. Αξιοσημείωτο είναι ότι λήγει σε -TE, το οποίο στη μινωική γλώσσα της Γραμμικής Α, όπως και στα Μυκηναϊκά της Γραμμικής Β και των άλλων ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, δηλώνει

1

3

2

4

NA-DA-TE

A-QE-KU-26

Πίν. Ι:
Εικ. 1-4

Pl. I:
Fig. 1-4

το “ενεργούν πρόσωπο”. Υπάρχουν 6 τέτοιες λέξεις στον Δίσκο της Φαιστού (με εξαίρεση την KU-26-TE/-QE, που είναι μία διαφορετική περίπτωση), συμπεριλαμβανομένων και των λέξεων A-QE-41-DA-TE, NA-DA-TE. Οι λέξεις αυτές μπορεί να δηλώνουν το ενεργούν πρόσωπο και να αναφέρονται στη Μεγάλη Μητέρα A-QE-41-DA-TE, όπως άλλωστε είχε συμβεί με την I-DA-MA-TE, Δήμητρα, Μητέρα της Ίδης, στη Γραμμική A, ή ίσως να αποτελούν ένα προσωπικό όνομα.

2. A-QE-KU-26 = *I.-E. = *akka=ΜΗΤΗΡ;

Πρόκειται για τον κατεξοχήν κοινό όρο του Δίσκου της Φαιστού που εμφανίζεται 3 φορές, ενώ η ρίζα της λέξης, A-QE-, συναντάται 13 φορές συνολικά. Η λέξη αυτή είναι πιθανώς το κλειδί στον γλωσσολογικό λαβύρινθο του Δίσκου της Φαιστού, και ίσως είναι ο λόγος για τον οποίο καταγράφηκε το συγκεκριμένο κείμενο. Η λεξικολογική ρίζα A-QE, όπου το χειλικό-ουρανικόφωνο QE=KWE μπορεί να ερμηνευθεί ως A-KWE = *I.-E. *akka ‘μητέρα’, που στη Γραμμική A απαντάται ως A-SA-SA-RA-ME και ερμηνεύεται ως Μητέρα Αστάρτη (PK Za 11 και PK Za 12). Η λέξη ‘akka’ = ‘μητέρα’ απαντάται με μια πολύ στενή συναισθηματική έννοια, σε πολλές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες (ίσως σχετίζεται με τη λέξη ‘αγαπώ’, όπου το ‘κ’ εναλλάσσεται με το ‘γ’), π.χ. Άκκο=Μητέρα Δήμητρα στην ελληνική γλώσσα, Acca Larentia στη λατινική και Madder Akka=Μητέρα Γη στη γερμανική. Η λέξη αυτή που, ως μητέρα, μπορεί να θεωρηθεί Μεγάλη Μητέρα, θεά γνωστή και ως A-SA-SA-RA-ME, Αστάρτη, Δήμητρα (Μητέρα της Ίδης) κτλ., θα μπορούσε να ερμηνεύσει τον Δίσκο της Φαιστού ως έναν ύμνο στη Μεγάλη Μητέρα. Οι 13 από τις 61 λέξεις στον Δίσκο της Φαιστού θα μπορούσαν να είναι μία αναφορά στη Μεγάλη Μητέρα.

Ο Δίσκος της Φαιστού και οι άλλες γραφές της μινωικής Κρήτης

Αναμφίβολα, ο Δίσκος της Φαιστού είναι η πιο γνωστή και η πιο πολυσυζητημένη “ιερογλυφική” επιγραφή της μινωικής Κρήτης. Ανακαλύφθηκε το 1908 από τους ιταλούς ανασκαφείς της Φαιστού και χρονολογήθηκε γύρω στα 1700 π.Χ.. Σήμερα εκτίθεται

στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου. Χρονολογικά ανήκει στην περίοδο της Γραμμικής A, αλλά διαφέρει σε πολλά σημεία απ’ αυτήν. Η Γραφή του Δίσκου είναι εντυπωμένη σε πηλό, με τη βοήθεια διαφορετικών σφραγίδων και θεωρείται το αρχαιότερο σε παγκόσμιο επίπεδο έντυπο, π.2500 χρόνια πριν τα πρώτα δείγματα έντυπου υλικού που προέρχονται από την Κίνα και π.3000 χρόνια πριν από τον Γουτεμβέργιο. Δεν υπάρχουν ακριβείς ομοιότητες με άλλες επιγραφές της μινωικής Κρήτης, γεγονός που ώθησε μερικούς να ερμηνεύσουν τον Δίσκο της Φαιστού ως προϊόν εισαγωγής, αλλά, όπως θα διαπιστώσουμε, υπάρχουν κοινά σημεία μεταξύ της επιγραφής αυτής και άλλων κρητικών επιγραφών.

Έχει γίνει αποδεκτό, ότι ο Δίσκος διαβάζεται σπειροειδώς, δηλαδή από την περιφέρεια προς το κέντρο. Έχει διάμετρο περίπου 16 εκ. με σημεία γραφής και στις δύο όψεις, τα οποία ανέρχονται σε 242 και διαιρούνται σε 61 ομάδες. Υπάρχουν 45 διαφορετικού χαρακτήρα σημεία στο Δίσκο, περισσότερα για να απαρτίσουν ένα αλφάβητο, και λιγότερα για να αποτελέσουν μια πραγματική ιδεογραφική γραφή – όπως συμβαίνει με τα Κινέζικα. Αυτή η διαπίστωση μάς επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πρόκειται επίσης για μια συλλαβική γραφή, όπως είναι άλλωστε η Γραμμική B και η Γραμμική A.

Αυτονόητο είναι ότι η γλώσσα του Δίσκου είναι άγνωστη, και έτσι, προς το παρόν, και το κείμενο μάς είναι εντελώς απροσπέλαστο. Αυτό δεν έχει σταματήσει πολλούς επίδοξους αποκρυπτογράφους να προσφέρουν τη δική τους ερμηνεία. Πολλά έχουν γραφτεί γι’αυτήν την κρητική επιγραφή, περισσότερα μάλιστα από οποιαδήποτε άλλη (τα περισσότερα, όμως, προϊόντα μάλλον της φαντασίας).

Ωστόσο, θα ήταν σωστό να δούμε ποιες ομοιότητες υπάρχουν μεταξύ του Δίσκου της Φαιστού και των άλλων Γραφών της Κρήτης. Γιατί εκτός από τη Γραμμική B και τη Γραμμική A υπάρχει άλλη μία γραφή στην Κρήτη, που ονομάστηκε “Κρητικά Ιερογλυφικά” από τον Ά. Έβανς εξαιτίας της εξωτερικής τους ομοιότητας με τα Αιγυπτιακά Ιερογλυφικά. Ο όρος αυτός είναι, πράγματι, παραπλανητικός. Χρονολογικά τοποθετείται στη Μεσο-Μινωική Περίοδο, περίπου 2000-1600 π.Χ., και αποτελεί μια μορφή συλλαβικής γραφής που σχετίζεται με τη Γραμμική A και τελικώς με τη Γραμμική B. Υπάρχουν περίπου 275 επιγρα-

"read" approximately half of the signs of the Phaistos Disk. Godart, however, and for some unknown reason, mostly ignores Minoan comparative material and stresses the general Aegean comparisons with a number of references to Linear B ideograms.

8) [pp.153-162] In his two concluding chapters, Godart rightly claims that a successful decipherment needs to know the context of an unknown inscription, knowledge of the writing system and enough data to implement a working hypothesis, all of which Godart claims are, at present, insufficient.⁷ He concludes that the Disk is dated between 1550-1200 B.C., is not related to any other Cretan scripts, and probably is written in a language in use in the Aegean in that period (Godart may here imply the language of the Mycenaeans or Sea Peoples) and «any attempt to decipher it is doomed to failure».⁸

In conclusion I would like to say that I disagree strongly with this conclusion and believe that the archaeological and epigraphic evidence from Minoan Crete allows a more optimistic but careful conclusion.

At present the Phaistos Disk can be dated to the First Palace Period, i.e., pre 1600 B.C.. In addition, comparison with other scripts from Crete allows half of the signs to be "read" syllabically. Of course to "read" is not to "understand". So far, using purely epigraphic means, only one word on the Phaistos Disk can be entirely read, i.e., A27 = NA-DA-TE whatever

7 These criteria were discussed at length by M. Pope, *The Story of Decipherment from Egyptian Hieroglyphics to Linear B* (1975). The criteria demanded for a successful decipherment are being increasingly met for Linear A and the Phaistos Disk and should induce guarded optimism.

8 For an authoritative account of events at the end of the Bronze Age in the Aegean see Sanders, N.K., *The Sea Peoples*, Revised Editions (1987). Godart seems to give a non-Minoan but Aegean identification to the Phaistos Disk. Is he suggesting that it is Mycenaean Greek or some other language of the Bronze Age Aegean? While I would agree that there is still much to be learned concerning the scripts and languages of the Bronze Age Aegean, (e.g., how can the "Linear" (?) inscription on a pebble from Olympia c.1600 B.C. be fitted into the framework of our knowledge), however, I think that a study of the Phaistos Disk should pay more attention to comparative epigraphic material from Crete, i.e., Linear A.

er that may mean (see Plate I, Fig. 4). But it is a start. It has also been shown that the context is probably religious (deliberate baking, care taken in stamping, find-place etc.) and the oblique line denoting sentence end shows a repetition of sounds, i.e., a rhyme. On the two sides of the Phaistos Disk there are 242 signs, composing 61 sign-groups/words, in 17 verses from a religious context. We are probably dealing with a hymn.

I conclude by citing my agreement with Godart that «the disc is condemned, for the present, to jealously guard its secrets». Yes, but for how long? I congratulate the authors of both the Phaistos Disk and this latest book for stimulating our interest and for giving us a tool for a serious study of the Phaistos Disk, the enigma of the Minoan script.

Addendum

The reading of the Phaistos Disk is possible, at least to some degree, using the sound values of Linear B and Linear A, even if it is not yet possible to understand its content.

There follows a tentative interpretation of 2 words of the Phaistos Disk.

1. NA-DA-TE = *I.-E. = *-te=*nomen agentis*?

This was the first word that could be read in its entirety on the Phaistos Disk (Ph.D. A27), based clearly on its epigraphic relationship with Linear A and B, thus enabling us to read it as NA-DA-TE whatever this might mean. It is worth noting that it ends in -TE, which in the Minoan Language of Linear A, just as in the Mycenaean Greek of Linear B and other Indo-European languages, denotes 'nomen agentis'. There are 6 such words on the Phaistos Disk (excluding KU-26-TE/-QE, which is however a different case) including the words A-QE-41-DA-TE and NA-DA-TE. These words may denote the nomen agentis and may refer to the Great Mother Goddess A-QE-41-DA-TE, just as happens with I-DA-MA-TE, Demeter, Mother of Ida in Linear A, or perhaps they constitute a personal name.

2. A-QE-KU-26 = *I.-E. = *akka=MOTHER

φές στη γραφή αυτή που περιέχουν περίπου το 2% του συνόλου των στοιχείων της Γραμμικής Β. Η ακριβής σχέση μεταξύ της “Κρητικής Ιερογλυφικής” Γραφής και της Γραμμικής Α είναι ακόμη αβέβαιη, αλλά ο συνεχής και αυξανόμενος αριθμός των επιγραφών και των δύο συστημάτων γραφής –ως αποτέλεσμα επιτυχών ανασκαφών– αποδεικνύει επαρκώς τον υψηλό βαθμό ομοιότητας μεταξύ τους.

Η “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή βρίσκεται χαραγμένη σε πήλινες πινακίδες, σε ράβδους, σε σφραγιδολίθους, σε μια λίθινη επιγραφή από τα Μάλια και σε ένα χάλκινο πέλεκυ από το Σπήλαιο του Αρκαλοχωρίου. Από τα ίδια μέρη έχουν έλθει στο φως και επιγραφές της Γραμμικής Α. Οι τελευταίες δύο επιγραφές προσφέρουν μια “επιγραφική” σχέση μεταξύ της γραφής αυτής (δηλαδή της “Κρητικής Ιερογλυφικής”) και της Γραφής του ‘Δίσκου της Φαιστού’. Περίπου τα μισά από τα σημεία που εμπεριέχονται στον Δίσκο της Φαιστού μπορούν εύλογα να εξομοιωθούν με παρόμοια σημεία στη Μαλιώτικη Επιγραφή, στον Πέλεκυ του Αρκαλοχωρίου και σε άλλες “Κρητικές Ιερογλυφικές” επιγραφές. Λαμβάνοντας υπόψη τη σπανιότητα της επιγραφής του Δίσκου της Φαιστού, η πιθανότητα να είναι γραμμένη σε μια γραφή σχετική με την “Κρητική Ιερογλυφική”/Γραμμική Α είναι αρκετά μεγάλη.

Θα πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι ο τρόπος αποτύπωσης των σημείων της επιγραφής του Δίσκου της Φαιστού είναι περισσότερο εικονιστικός απ’ό,τι σε παρόμοιες περιπτώσεις στην “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή. Το δεδομένο αυτό ώθησε μερικούς να πιστέψουν ότι πρόκειται για «ξένο στοιχείο», ότι δηλαδή ο Δίσκος ήταν προϊόν εισαγωγής. Όμως, περισσότερο πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι ο τρόπος γραφής, δηλαδή η αποτύπωση διάφορων σφραγίδων πάνω στον πηλό, επέτρεψε να δοθεί αυτή η περισσότερο εικονιστική και λιγότερο σχηματική μορφή στα σημεία. Η Μαλιώτικη Επιγραφή και αυτή του Αρκαλοχωρίου αποτελούν το σημείο ζεύξης μεταξύ του Δίσκου της Φαιστού και της “Κρητικής Ιερογλυφικής” Γραφής. Περισσότερες πληροφορίες προερχόμενες από νέες επιγραφές θα μπορούσαν να δια φωτίσουν τη σχέση μεταξύ των κρητικών αυτών γραφών.

Αν και η γλώσσα του Δίσκου είναι άγνωστη και συνεπώς είναι αδύνατο να κατανοήσουμε την επιγραφή, εντούτοις μπορούν να γίνουν

κάποιες διαπιστώσεις. Ένδεκα λ.χ. από τα 61 σύνολα σημείων αρχίζουν με τον ίδιο συνδυασμό συμβόλων «κεφάλι με χαρακτηριστική πάνκ-κόμμωση» και «κύκλος με επτά στιγμές». Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις συνόλων σημείων που επαναλαμβάνονται, όπως «πόδι βοδιού» και «άνθρωπος που βαδίζει», «κεφάλι με χαρακτηριστική πάνκ-κόμμωση» και «κύκλος με επτά στιγμές», «ιπτάμενο πουλί» και «κέρατα βοδιού», και τέλος «κουπί», «κεφάλι» και «ροζέτα». Αυτές είναι κάποιες από τις διαπιστώσεις που μπορούν να γίνουν σχετικά με τον Δίσκο της Φαιστού. Τα παραδείγματα που αναφέρονται εδώ αποτελούν κάποιους συνδυασμούς σημείων που μπορούν να δείξουν ένα φωνητικό μοντέλο. Αυτή η επανάληψη συγκεκριμένων συνόλων σημείων έχει οδηγήσει πολλούς να διαγνώσουν ένα θρησκευτικό χαρακτήρα στο κείμενο – παρόλο που θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί, αφού επαναλαμβανόμενα γλωσσικά/φωνητικά μοτίβα μπορούν να εντοπιστούν και οπουδήποτε αλλού.

Μελλοντικές ανακαλύψεις, επιμένω, επιγραφών σε Γραμμική Α και σε “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή θα καταστήσουν τη σχέση μεταξύ τους περισσότερο σαφή, κάτι που θα οδηγήσει, σε δεύτερο στάδιο, και στην ορθή ανάγνωση του Δίσκου, αν όχι ακόμη και στην κατανόησή του, και τότε μονάχα θα υπάρξει δυνατότητα να αναγνωρίσουμε και τη γλώσσα του. Η αποκρυπτογράφηση του κειμένου συνεπάγεται και την κατανόηση και αποκρυπτογράφηση της “Κρητικής Ιερογλυφικής” και αυτή με τη σειρά της προϋποθέτει την ανάγνωση και κατανόηση της Γραμμικής Α. Πρέπει, επομένως, να κάνουμε μικρά και σταθερά βήματα, για να κατακτήσουμε τον στόχο μας. Εύλογο είναι να αρχίσει κανείς από τη Μυκηναϊκή Γραμμική Β των επιγραφών της Κνωσού (περίπου 1400 π.Χ.) και να προσπαθήσει να διαβάσει, αλλά συγχρόνως και να κατανοήσει, τα κείμενα των επιγραφών της Γραμμικής Α της Υστερο-Μινωικής Κρήτης (περίπου 1600-1425 π.Χ.) και μετά να προχωρήσει στις επιγραφές της “Κρητικής Ιερογλυφικής” Γραφής της Μεσο-Μινωικής Κρήτης (περίπου 2000-1600 π.Χ.). Οι πρωιμότερες επιγραφές από τη μινωική Κρήτη είναι οι σφραγιδολίθοι με “Κρητική Ιερογλυφική” Γραφή από το Φουρνί των Αρχανών, περίπου στα 2000 π.Χ.. Στη μακριά πορεία μας, που έχουμε να διανύσουμε προκειμένου να κατανοήσουμε τις επι-

This is the most common term on the Phaistos Disk which occurs 3 times whereas the root of the word A-QE is met a total of 13 times. This word is most probably the key to the linguistic labyrinth of the Phaistos Disk and perhaps the reason why the text was recorded. The lexical root A-QE, where the labio-velar QE=KWE, can be interpreted as A-KWE *I.-E. *akka Mother, in Linear A is found as Mother Astarte (PK Za 11 and PK Za 12). The word 'akka' Mother is found in a very emotional sense, in many Indo-European languages (perhaps related with the word 'agapo' - love, where the 'g' alternates with 'k'), e.g., Akko=Mother Demeter in the Greek language, Acca Larentia in Latin and Madder Akka=Mother Earth in Germanic. This word, as mother, could be considered as the Great Mother, the Goddess also known as A-SA-SA-RA-ME, Astarte, Demeter (Mother of Ida) etc., could enable us to interpret the Phaistos Disk as Hymn to the Great Mother Goddess. Indeed 13 of the 61 words on the Phaistos Disk could be a reference to the Great Mother Goddess.

The Phaistos Disk and Other Scripts of Minoan Crete

Without any doubt, the Phaistos Disk, is the most well known and most discussed inscription of Minoan Crete. It was discovered in 1908 by Italian archaeologists at Phaistos and is dated to around 1700 B.C.. Today it is on display in Heraklion Museum. Chronologically it belongs to the Linear A period but differs from this writing system in many respects. The writing on the disk is stamped on clay, with the help of various seals and it is considered to be the world's oldest printed document, c.2500 years before the first examples of printed material from China and c.3000 years before the Gutenberg Bible. There are not exact similarities with other inscriptions of Minoan Crete, a fact which makes some think that the Phaistos Disk is imported, but as we shall see, there are other common points between this inscription and other Cretan ones.

It is generally accepted that the Disk reads spirally from the rim to the centre. It has a diameter of c.16 cm., with signs on both sides,

which amount to 242 in total, separated into 61 sign groups. There are 45 different signs on the Disk, too many to constitute an alphabet and too few for a proper ideographic script, as with Chinese. This observation allows us to hypothesize that it is also a syllabic script, just as are Linear B and Linear A.

It is obvious that the language of the Disk is unknown, and thus, so far, that the text is also incomprehensible. This has not however prevented many would-be decipherers from offering their own interpretation. A lot has been written about this Cretan inscription, indeed more than about any other inscription (most of it however is fantasy).

Thus, it would be correct to see which similarities exist between the Phaistos Disk and other scripts of Crete. For apart from Linear B and Linear A there is also another script on Crete, which was called "Cretan Hieroglyphic" by Arthur Evans, because of its superficial similarities with Egyptian Hieroglyphics. This term is in fact misleading. Chronologically it can be placed in the Middle Minoan period c.2000-1600 B.C. and it constitutes a form of syllabic writing, which is related with Linear A and ultimately with Linear B. There are roughly 275 inscriptions in this script which contain just 2% of the total number of signs of Linear B. The exact relationship between "Cretan Hieroglyphic" and Linear A is still uncertain but the continuously increasing number of inscriptions of both systems of writing –as a result of successful excavations– fully demonstrates the high level of similarity between them.

The "Cretan Hieroglyphic" script is found inscribed on clay tablets, on bars, sealstones, on a stone block from Malia and on a bronze axe from the Archalochori cave. Linear A inscriptions have also come to light from the same place. The last two inscriptions offer an "epigraphic" relationship between this script (i.e., "Cretan Hieroglyphic") and the script of the Phaistos Disk. About half of the signs which are included on the Phaistos Disk can easily be compared with similar signs on the Malia Stone Block, Archalochori Axe and on other "Cretan Hieroglyphic" inscriptions. Bearing in mind the rarity of the Phaistos Disk inscription, then the possibility that it is written in a script related with "Cretan Hieroglyphics" and/or Linear A is very great indeed.

γραφές αυτές, θα ανακαλύψουμε και το νόημα του Δίσκου της Φαιστού.

Συμπερασματικά, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο Δίσκος θα μείνει για αρκετό χρόνο ακόμη σε μάς απροσπέλαστος, αλλά είναι γραμμένος σε γραφή κρητική και σε γλώσσα μινωική. Η πορεία προς την ανάγνωσή του δεν είναι εύκολη, αλλά μια μέρα θα είμαστε σε θέση να "διαβάζουμε" και να "κατανοούμε" τη Μινωική Γραμμική Α και την "Κρητική Ιερογλυφική" Γραφή, συμπεριλαμβανομένου και του μοναδικού Δίσκου της Φαιστού.

Η τελευταία λέξη για το θέμα αυτό ανήκει δικαιωματικά στον αείμνηστο Δρ. John Chadwick:² «Η δική μου άποψη, που τη συμ-

μερίζονται όλοι οι σοβαροί επιστήμονες, είναι ότι ο Δίσκος δεν μπορεί να αποκρυπτογραφηθεί όσο παραμένει ένα μεμονωμένο έγγραφο. Μόνο μια μεγάλη αύξηση στον αριθμό των επιγραφών θα επιτρέψει πραγματική πρόοδο προς μια αποκρυπτογράφιση. Στο μεταξύ, πρέπει να συγκρατήσουμε την ανυπομονησία μας και να παραδεχθούμε ότι, αν ο ίδιος ο βασιλιάς Μίνως επρόκειτο να αποκαλύψει σε κάποιον σε όνειρο την αληθινή αποκρυπτογράφιση, θα ήταν εντελώς αδύνατο γι' αυτόν να πείσει οποιονδήποτε άλλον ότι η ερμηνεία του θα ήταν η μία και μόνη δυνατή λύση».

2 Chadwick, J., *Linear B and Related Scripts*, London 1987, ελληνική έκδοση: *Γραμμική Β και συγγενικές*

γραφές, μετάφρ. Ν. Κονομής, Αθήνα 1992, σ. 61.

It should however be stressed that the way of printing the signs of the Phaistos Disk is more graphic than on similar inscription in the "Cretan Hieroglyphic" script. This fact has made some people think that it was a foreign "document", i.e., that the Disk was imported. But rather it could be explained by the fact that the method of writing, i.e., by the stamping of various seals on the clay, allowed a more graphic and thus less schematic and linear shape to be given to the signs. The Malia inscription and that of Archaolochori constitute the epigraphic link between the Phaistos Disk and "Cretan Hieroglyphics". Further information coming from new inscriptions will be able to further illuminate the relationship between the Cretan scripts.

Even if the language of the Disk is unknown and consequently it is impossible to understand the inscription, nonetheless some observations can be made. Eleven of the 61 sign groups begin with the same combination of signs "head with punk hairstyle" and "circle with seven dots". There are also cases of sign groups which are repeated such as "ox foot" and "man walking", "head with punk hairstyle" and "circle with seven dots", "flying bird" and "bulls horns", and finally "oar", "head" and "rosette". These are just some of the observations which can be made concerning the Phaistos Disk. The examples which are referred to here constitute some combinations of signs that are able to demonstrate a phonetic model. This repetition of certain sign groups has led many to identify a religious character in the text, even though we should exercise great caution, since repeated linguistic/phonetic motives could also be found elsewhere.

Further discoveries, it should be stressed, of inscriptions in Linear A and in the "Cretan Hieroglyphic" Script will illuminate still further the relationship between these two scripts of Crete. This may perhaps lead to the correct reading of the Phaistos Disk, even if not yet to its understanding and then and only then will it be perhaps possible to identi-

fy its language. The decipherment of the text requires both the understanding and decipherment of "Cretan Hieroglyphic" script and this in its turn requires the reading and understanding of Linear A. It is necessary, therefore, to make small but stable steps, in order to reach our goal. It is desirable for someone to begin from the Mycenaean Linear B of the Knossos inscriptions (c.1400 B.C.), and to try to read, but at the same time try to understand the texts of the Linear A inscriptions of Late Minoan Crete (c.1600-1425 B.C.) and then to go back to the "Cretan Hieroglyphic" inscriptions of Middle Minoan Crete (c.2000-1600 B.C.). The earliest inscriptions from Minoan Crete are the sealstones with "Cretan Hieroglyphic" script from Archanes Fourni c.2000 B.C.. In our long journey, in order to understand these inscriptions, we will also uncover the meaning of the Phaistos Disk.

In conclusion, it must be made clear that the Phaistos Disk will remain unapproachable for some time to come, but that it is written in a Cretan script and in the Minoan language. The march towards its identification is not easy, but one day we will be in the position both to "read" and to "understand" Minoan Linear A and the "Cretan Hieroglyphic" script, also including along the way of course the unique and (in)famous Phaistos Disk.

We should allow the last word to the late Dr. John Chadwick:⁹ «My own view, shared by all serious scholars, is that the Disk is undecipherable so long as it remains an isolated document. Only a large increase in the number of inscriptions will permit real progress towards a decipherment. Meanwhile we must curb our impatience, and admit that if King Minos himself were to reveal to someone in a dream the true interpretation, it would be quite impossible for him to convince anyone else that this was the one and only possible solution».

⁹ Chadwick, J., *Linear B and Related Scripts*, London 1987 (=Greek ed.: *Γραμμική Β και συγγενικές γράφες*, transl. N. Konomis, Athens 1992, p. 61).